

IV. М., 1958. 3. Добров Г.М. Наука: информация и управление. М., 1977. 4. Глушков В.М. Оценка сложности задач управления в связи с проблемой его автоматизации / IV Киевский симпозиум по науковедению и научно-техническому прогнозированию, ч.І. К., 1972. 5. Бир Ст. Кибернетика и управление производством. М., 1963. 6. Державне управління і менеджмент: Навч.посібник у таблицях і схемах / Г.С.Одінцова, Г.І.Мостовий, О.Ю.Амосов та ін. / За заг. ред. Г.С.Одінцової. Х., 2002. 7. Проблемы программно-целевого планирования и управления / Под ред. Г.С.Поспелова. М., 1981. 8. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. К., 2000.

Надійшла до редколегії 16.05.02

М.О. Ноздріна

ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАННЯ: МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОЗНАКИ

Джерела поділу обвинувачення на публічне, приватне та приватно-публічне, як відзначалося в наукових дослідженнях, відносять до поділу форм кримінального переслідування, що здійснювалось не тільки державними органами, але й особами, що постраждали від злочинів.

У дослідженнях процесуалістів ХІХ століття згадувалися приватні (неофіційні) злочини, справи про приватні злочини. Лише після проведення судової реформи 1864 р. з'явилися терміни «приватне обвинувачення», «справи приватного обвинувачення». Слід зазначити, що саме до цього періоду відносяться і перші наукові дослідження сутності та особливостей приватного обвинувачення, що виконувалися такими процесуалістами, як А.К. Резон, Л.Я. Таубер, І.Я. Фойницький та ін. Однак у них приділялася увага не стільки теоретичним проблемам даного виду обвинувачення, скільки розпочиналася спроба вирішити конкретні практичні питання, що стояли перед правоохоронними органами.

Аналогічна ситуація складається зараз при реформуванні кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Тому, на нашу думку, необхідно розібратися в проблемах, зв'язаних з визначенням термінів «приватне обвинувачення» і «справи приватного обвинувачення», їх змістом, причинами появи.

Що стосується терміна «приватне обвинувачення», то він не згадувався в кримінально-процесуальному законодавстві України ні раніш, ні зараз. Лише тільки в науці кримінального процесу, та й у джерелах кримінально-процесуального права інших держав є посилання на нього [1, с.153–159]. У той же час термін «справи приватного обвинувачення», крім юридичної літератури, вживається в окремих законодавчих актах. До справ приватного обвинувачення відносять справи про злочини, що передбачені ст.125, ч.1 ст.126, ст.356 КК України, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого і підлягають припиненню у випадку примирення його з обвинуваченим.

Незважаючи на те, що терміни «приватне обвинувачення» і «справи приватного обвинувачення» вживаються процесуалістами давно, дотепер відсутні єдині, досить ємні визначення понять, що виражають їхню сут-

ність. У цьому можна переконатися, навівши наступні висловлення різних учених-процесуалістів з цього питання. Так наприклад, ряд учених під терміном «приватне обвинувачення» розуміли лише особливий процесуальний порядок розгляду справ визначеної категорії, а також можливість їхнього порушення не інакше як за скаргою потерпілого і припинення за примиренням потерпілого з обвинуваченим [2, с.29]. У М.С. Строговича приватне обвинувачення – це форма кримінального переслідування, яке порушувалося тільки за скаргою потерпілого, здійснювалося ним самим, підлягало припиненню в будь-якій стадії процесу у випадку примирення потерпілого з обвинуваченим [3, с.101]. У юридичному словнику під «приватним обвинуваченням» розумілася особлива форма кримінального переслідування у справах, які порушувалися не з ініціативи слідчо-прокурорських і судових органів, а лише за скаргою потерпілого [4, с.759]. І.М. Гальперін стверджував, що термін «приватне обвинувачення» не зовсім вдалий і пропонував замінити його на «обвинувачення, підтримуване потерпілим у справі... про образи, побої і т.д.» [5, с.47]. К.Ф. Гуценко під «справами приватного обвинувачення» мав на увазі справи, за якими потерпілий володів правом підтримки обвинувачення [6, с.3].

На наш погляд, приведені вище визначення не відображають сутності термінів, не є повними і всебічними. Адже під сутністю термінів, виходячи з філософської категорії, розуміється вся сукупність глибинних зв'язків і закономірностей, що визначають їхні основні риси. Тому лише при розумінні термінів не тільки в процесуальному, але й у матеріальному аспектах можна визначити сутність «приватного обвинувачення» та «справ приватного обвинувачення».

У юридичній літературі, як правило, зверталася увага лише на одну зі сторін цих понять – на кримінально-процесуальну, найчастіше допускалося їх змішання, не виділялися відмітні риси та особливості. Однак без визначення змісту зазначених термінів складно вирішувати теоретичні проблеми інституту приватного обвинувачення.

У юридичній літературі термін «обвинувачення» здавна тлумачиться не тільки у формальному (процесуальному), але й у матеріальному розумінні. Обвинуваченню в матеріальному розумінні процесуалістами також додавалося різне значення. Досить привести наступні визначення цього терміна в матеріально-правовому розумінні (як розумінні обвинувачення). Так Н.В. Полянський, визнаючи обвинувачення кримінальним позовом, розглядав його як домагання, на яке повинний дати відповідь обвинувачений [7, с.111]. М.О. Чельцов-Бebutov під обвинуваченням розумів формулювання обвинувачення за визначеною статтею кримінального законодавства, відповідно до складу злочину [8, с.45]. Ф.Н. Фаткуллін указував, що обвинувачення в матеріальному розумінні складає сукупність встановлених у справі і ставлених обвинуваченому в провину суспільно-небезпечних і протиправних діянь, що складають суть того конкретного складу злочину, за який ця особа несе кримінальну відповідальність і повинна бути засуджена [9, с.105].

Таким чином, у матеріально-правовому розумінні обвинувачення тлумачиться як кримінальний позов (вимагання), формулювання обвинувачення, сукупність протиправних фактів. У процесуальній літературі даються різні тлумачення терміна обвинувачення й у процесуальному розумінні.

Д.С. Карев розумів обвинувачення як обвинувальну діяльність, підтримку обвинувачення в суді [10, с.25]. Н.Н. Полянський у своїх останніх роботах стверджував, що обвинувачення в процесуальному розумінні – «звернена до суду вимога про визнання обвинуваченого винним». Дорівнюючи обвинувачення до кримінального позову, він писав, що у формальному значенні позов можливий тільки при відділенні обвинувальної функції від суду [7, с.111]. М.С. Строгович під обвинуваченням мав на увазі сукупність процесуальних дій, спрямованих на викриття особи, що скоїла злочин [3, с.105]. П.С. Єлькінд розцінювала обвинувачення як процесуальну діяльність, як діяльність обвинувача в суді, як обвинувальну тезу або твердження про винність [11, с.60–61]. Були і більш вузькі тлумачення терміна «обвинувачення» в процесуальному значенні. Так, В.Д. Финько обвинуваченням вважав лише діяльність прокурора при розгляді справи [12, с.296]. Ф.Н. Фаткуллін показував, що обвинувачення – заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів по викриттю обвинуваченого в інкримінованих йому злочинах та обґрунтуванню його кримінальної відповідальності для того, щоб домогтися його публічного осуду [9, с.35]. Б.В. Мізуліна під обвинуваченням розуміла те, що дозволяється обвинувачу в межах юридичного обов'язку покарання винного до винесення обвинувального вироку судом [13, с.18].

Аналіз викладених вище точок зору на обвинувачення дозволяє переконатися, що в основному цей термін в кримінально-процесуальному розумінні має наступні значення:

- як кримінально-процесуальна функція;
- діяльність особи, що виступає в суді як обвинувач;
- винесення постанови про залучення особи як обвинуваченого.

Розглядаючи обвинувачення у вузькому значенні цього слова, тобто лише як формулювання обвинувачення і його пред'явлення, деякі вчені ігнорують факт допуску адвоката в справу на більш ранніх стадіях кримінального процесу: з моменту затримки особи та обрання у якості міри припинення тримання під вартою. Адже якщо функції захисту та обвинувачення тісно зв'язані між собою, повинні існувати одночасно, а не окремо, то варто визнати, що обвинувачення є більш широким і ємним поняттям, чим просто формулювання і пред'явлення обвинувачення.

Крім того, на наш погляд, не можна погодитися і з твердженням В.Н. Шпілева, що вважав, що до пред'явлення обвинувачення обвинувачений захищається не від обвинувачення, а від об'єктивного, повного розслідування справи [14, с.64]. Адже захищатися від цього неможливо і безглуздо. Це вже не захист, а скоріше перешкоджання повному, об'єктивному і всебічному розслідуванню.

Міжнародні органи прав людини тлумачать поняття обвинувачення досить широко. Так по одній зі справ, розглянутих Міжнародним Судом по правах людини, суд ухвалив, що кримінальне обвинувачення може бути визначене як «...офіційне повідомлення особи компетентним органом про те, що вона підозрюється у здійсненні кримінального злочину». В іншій справі суд розширив це поняття, включивши в його «...інші міри, що припускають таку підозру і які можуть серйозно вплинути на становище підозрюваного» [15, с.169].

Отже, і приватне обвинувачення не можна розглядати лише як повне і всебічне розслідування з метою встановлення істини. Воно, на наш погляд, також є офіційним повідомленням про здійснення злочину визначеною особою.

У юридичній літературі неодноразово підкреслювалося, що терміни «приватне обвинувачення» чи «справи приватного обвинувачення» не зовсім вдалі. Однак, ми вважаємо за доцільне залишити існуючу термінологію, оскільки вона досить ємко і зрозуміло відображає сутність прихованих за ними явищ. Зазначена термінологія застосовується в юридичній літературі і кримінально-процесуальних законодавствах інших держав, міцно укоренилася в науковій літературі і судовій практиці.

При дослідженні такої функції кримінально-процесуальної діяльності як обвинувачення представляється важливим питання про стадії його здійснення. З даної проблеми також висловлено кілька точок зору, а їх аналіз має значення для визначення моменту виконання функцій обвинувачення як публічними органами, так і приватними особами, у тому числі у справах приватного обвинувачення.

Так деякі науковці вважали початком виникнення обвинувачення як функції кримінального процесу стадію досудового слідства, а її піком, на їхню думку, ставав момент притягнення особи як обвинуваченого. При цьому учені виходили з того, що суб'єктами обвинувачення виступають слідчий, особа, що робить дізнання і прокурор. Обвинувачення, яке здійснюється приватними особами, публічними органами не досліджується, тому їхні висновки застосовуються лише у державному (публічному) обвинуваченні [16, с.48; 9, с.39].

У той же час, трохи іншої позиції дотримувався В.М. Савицький, який вважав, що державне обвинувачення здійснюється лише в суді, коли державний обвинувач підтримує обвинувачення. Свою позицію він обґрунтував відсутністю в законі згадування про державне обвинувачення на слідстві і відсутності на цій стадії змагальності сторін [17, с.59–61].

Ми вважаємо, що у справах приватного обвинувачення саме потерпілий порушує кримінальне переслідування, формулює обвинувачення, виражає своє відношення до обвинуваченого в здійсненні злочину як до винного. Подальше виробництво в справі може здійснюватися лише в рамках діяння, розглянутого у скарзі потерпілого.

Потерпілий від злочинів, переслідуваних у порядку приватного обвинувачення, виконує цілий ряд процесуальних дій, спрямованих на викриття винного, формулює обвинувачення, підтримує його в суді, представляє

докази. Тому діяльність потерпілих у справах, віднесених до категорії справ приватного обвинувачення, є не чим іншим, як виконанням обвинувальної функції, здійснення якої держава залишила за жертвами злочинів. Оскільки в останні роки в юридичній літературі затвердилося представлення про процесуальну функцію як про частину кримінально-процесуальної діяльності, що відрізняється специфічною метою, багатьма вченими піднімалося питання про те, які ж функції в кримінальному процесі виконує потерпілий? Єдиної думки з цього питання немає. Ті вчені, що визнають наявність відразу декількох функцій у потерпілого, не могли визначити, які функції будуть пріоритетними. Одні з них віддавали перевагу обвинуваченню, думаючи, що саме з обвинувачення виник кримінальний процес і потерпілий є суб'єктом доказування у всіх справах [18, с.10]. Інші ж відзначали, що коло таких справ, до яких, мабуть, можна віднести справи приватного обвинувачення, – невелике [19, с.10–12].

В інших випадках справи порушуються і розглядаються незалежно від волі потерпілих і останні не виконують таких дій, як: формулювання обвинувачення, виступ в дебатах з обвинувальною промовою. Тому більш обґрунтовано вважати основною функцією потерпілих у процесі – функцію захисту прав і законних інтересів, порушених злочинцем. Розглядаючи питання класифікації процесуальних функцій, необхідно відзначити, що вони залежать від підстави, за якою здійснюється. Підстави, що покладені в систему поділу функцій на обвинувачення, захист і вирішення справи настільки специфічні, що їх не можна сполучати з іншими підставами. Зрештою, діяльність обвинуваченого також можна назвати функцією захисту своїх прав і законних інтересів, захисту від висунутого проти нього обвинувачення. Точно також і діяльність потерпілого. Вона може бути розглянута в різних аспектах. Але якщо розглядається та обговорюється проблема обвинувачення як процесуальної функції, що відділена від захисту і вирішення справи, розглядається специфічна проблема сторін у кримінальному процесі, те потерпілий, звичайно ж, повинний бути віднесений до сторони обвинувачення. Не можна термін обвинувачення тлумачити вузько, обмежуючи його лише діяльністю обвинувача, що виступає в суді як сторона в справі. Адже в ході досудового слідства виконується визначена діяльність по викриттю винного, формулюється обвинувачення та пред'являється обвинуваченому.

Отже, обвинувачення необхідно розглядати в більш широкому значенні, вважаючи стадією здійснення функції обвинувачення не тільки судовий розгляд, але й інші стадії кримінального процесу, у тому числі здійснення досудового слідства. Стосовно ж до приватного обвинувачення надходження скарги потерпілого до суду чи у правоохоронні органи, наділені відповідними повноваженнями по здійсненню кримінального переслідування, варто розцінювати як здійснення обвинувальної функції.

Ми вважаємо, що поняття будь-якого процесуального інституту повинне визначатися сутністю і змістом задач, що стоять перед ним. У цьому зв'язку приватне обвинувачення здійснюється з визначеною метою – залученням потерпілого до виконання функції обвинувачення. Після ана-

лізу висловлених ученими точок зору з питань, що стосуються обвинувачення, з урахуванням вищевказаних проблем ми можемо зробити наступні висновки.

Приватне обвинувачення (у матеріальному значенні) – це твердження постраждалого перед відповідним органом (судом) про здійснення стосовно нього злочину, кримінальне переслідування за яке передано державою на розсуд постраждалого. Під приватним обвинуваченням (у процесуальному значенні) варто розуміти особливий вид кримінально-процесуальної діяльності в рамках спеціальної правової процедури, що дозволяє потерпілому (приватному обвинувачу) виразити свою волю, обов'язкову для державних органів, у кримінальному переслідуванні обвинуваченого в ході порушення кримінальної справи, підтримки обвинувачення в суді і відмови від обвинувачення.

Термін «справи приватного обвинувачення» (у матеріальному значенні) позначає кримінальні справи про злочини, передбачені статтями 125, ч.1 ст.126, ст.356 КК України. «Справи приватного обвинувачення» (у процесуальному значенні) – кримінальні справи, що порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, що підтримує обвинувачення, висунуте і сформульоване ним у суді, але може бути припинено за примиренням сторін.

Необхідно відзначити, що термін «приватне обвинувачення» крім виду кримінально-процесуальної діяльності, у тому числі обвинувачення, у процесуальному аспекті може означати також вид обвинувачення і форму кримінального судочинства (переслідування) [3, с.101].

Таким чином, узагальнюючи викладене, можна зробити наступні висновки: термін «приватне обвинувачення» має глибокі історичні корені і повинний тлумачитися не тільки у процесуальному, але й у матеріальному значенні; у справах приватного обвинувачення потерпілий виконує обвинувальну функцію кримінального переслідування, захищаючи свої права та інтереси, порушені злочином, оскільки держава передала йому цю функцію і можливість розпорядитися нею за своїм розсудом.

Список літератури: 1. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии / Под ред. Б.А. Филимонова. М., 1994. 2. Катькало С.И., Лукашевич В.З. Судопроизводство по делам частного обвинения. ЛГУ, 1972. 3. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1958. 4. Юридический словарь / Под ред. Братуся С.Н. М., 1953. 5. Гальперин И.М. Об уголовном преследовании, осуществляемом потерпевшим в советском уголовном процессе // Советское государство и право. 1957, № 10. 6. Гуценко К.Ф. Частное обвинение в советском уголовном процессе. Дисс...канд. юрид. наук. М., 1958. 7. Полянский Н.Н. Очерки общей теории уголовного процесса. М., 1927. 8. Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Харьков. 1929. 9. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный процесс. М., 1946. 10. Карев Д.С. Советский уголовный процесс. М., 1968. 11. Элькин П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права. -ЛГУ, 1963; 12. Финько В.Д. Процессуальное положение прокурора в кассационной инстанции / Вопросы государства и права. М., 1970. 13. Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства: Дисс... канд. юрид. наук. М., 1993. 14. Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. Минск, 1970. 15. Алексеева Л.Б., Жуйков В.М.,

Лукашук И.И. Международные нормы о правах человека и применение их судами. М., 1996. 16. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе. Свердловск, 1973. 17. Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. М., 1972. 18. Савицкий В.М., Потеружа И.И. Потерпевший в уголовном процессе. М., 1963. 19. Савинов В.Н. Потерпевший в уголовном процессе. Харьков, 1978.

Надійшла до редколегії 26.10.02

А.А. ГЛІВІЙ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Оперативні підрозділи кримінальної міліції МВС України та Держдепартаменту України з питань виконання покарань є складовою частиною системи оперативних підрозділів правоохоронних органів України. Однак у залежності від спеціалізації тих чи інших оперативних підрозділів вони мають свої особливі завдання. Оперативні підрозділи кримінальної міліції МВС України діють, в основному, для створення умов функціонування підсистем попереднього слідства та судочинства і опосередковано – щодо створення умов функціонування підсистеми виконання покарання. Оперативні підрозділи пенітенціарної системи займають особливе місце у системі кримінальної юстиції, що визначається особливістю виконуваних ними завдань. Ці завдання є складовою частиною спеціальних задач оперативних підрозділів правоохоронних органів України.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що завданнями кримінальної міліції та оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи є:

- своєчасне виявлення, попередження та розкриття злочинів;
- виявлення та знешкодження організованих та інших злочинних угруповань;
- розшук осіб, які переховуються від слідства й суду або ухиляються від кримінального покарання;
- проведення профілактичних заходів щодо осіб, які зараховують себе до «злочинців у законі», лідерів та авторитетів злочинного середовища.
- сприяння кримінальному судочинству, виконанню покарань і забезпечення відшкодування збитків;
- виявлення та розкриття нелегальних каналів надходження на об'єкти установ наркотиків, спиртних напоїв, грошей та інших заборонених предметів;
- виявлення та попередження позаслужбових зв'язків співробітників із спецконтингентом;
- розшуку осіб, які пропали безвісті;
- організація розшуку засуджених, які втекли з місць позбавлення волі тощо [1; 2 ; 3; 4].

Означене дозволяє зробити висновок, що єдність завдань, притаманних оперативним підрозділам кримінальної міліції та Держдепартаменту з питань виконання покарань у здійсненні діяльності, спрямованої на бороть-